

В Інституті літератури

СЕМІНАР ПАМ'ЯТІ НІЛИ ЗБОРОВСЬКОЇ

27 вересня 2018 р. в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України відбувся Всеукраїнський науково-теоретичний семінар для молодих учених пам'яті Ніли Зборовської, ініційований відділом української літератури ХХ століття та сучасного літературного процесу. Семінар став спробою осмислення літературознавчої, художньої спадщини та продовженням наукового діалогу, започаткованого вченою, письменницею, доктором філологічних наук, провідною науковою співробітницею Інституту Нілою Вікторівною Зборовською (1962–2011). Навколо постаті й творчості дослідниці розгорнулася дискусія про здобутки сучасної науки про літературу, проблеми психоаналізу, фемінізму, гендерних студій в українському літературознавстві ХХІ ст. Виступи дослідників поєднувалися зі спогадами колег, однодумців Н. Зборовської, що надавало заходу не лише академічного, а й меморативного змісту. Тематично й сюжетно розмову було побудовано навколо постаті й ідей дослідниці, зокрема, йшлося про аспекти її наукової та художньої творчості, психоаналіз як теорію і практику прочитання української літератури, “століття без Фрейда” і розвиток ідей психоаналізу в ХХ ст., феміністичну та гендерну критику, проблеми й упередження, з якими має справу сучасний дослідник літератури.

Відкриваючи семінар, заступник директора Інституту літератури, акад. НАН України *М. Сулима* поділився особистими спогадами про Нілу Зборовську, розповів про свій досвід співпраці з цією неординарною дослідницею. Крім того, учений відзначив її внесок у сучасне українське літературознавство та зробив огляд наукових праць дослідниці різних років: “Танцююча зірка Тодося Осьмачки” (1996), “Феміністичні роздуми: На карнавалі мертвих поцілунків” (1999), “Моя Леся Українка” (2002), “Психоаналіз і літературознавство” (2003), “Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури” (2006), художнього антироману “Українська реконкіста” (2003).

Г. Левченко (Житомирський державний університет імені Івана Франка) порушила проблему психоаналізу як методу дослідження літературних творів і наголосила на потребі апології, теоретико-методологічного захисту, пов'язаного з упередженнями та стереотипами, з якими зіштовхується психоаналітик у посттоталітарному українському літературознавстві. Загалом причини ізоляції психоаналізу в сучасному літературознавстві *Г. Левченко* вбачає насамперед у радянському ізоляціонізмі, відсутності перекладів і перевидань першоджерел, адміністративній забороні та ярликуванню психоаналітичної теорії. Дослідниця вказала на запізнілу адаптацію феміністичних і гендерних студій в Україні, табування тем, пов'язаних із тілом і сексуальністю, а також відсутність інституціональної підтримки, що унеможлиблює реалізацію досліджень. Водночас *Г. Левченко* розвінчала деякі міфи, пов'язані з упередженнями щодо психоаналізу, зокрема найпопулярніший міф про те, що психоаналіз знецінює літературність, розглядаючи твори як симптоми чи ілюстрації до власних положень, а письменника трактує як невротичну особистість або навпаки – як вправного психолога, що змальовує цікаві психологічні випадки. Утім, на її думку, творчість – це процес, який має культурно-терапевтичну функцію, а психоаналіз нагадує погляд у темряву, спрямований на те, аби виокремити у ній небезпечні об'єкти й навчитись давати їм раду. Для сучасної української літератури й культури із безліччю її постколоніальних травм і комплексів психоаналіз особливо на часі, стверджує вона, однак науковий дискурс у цій справі, на жаль, не лише відстає, а й творить у відповідь на виклики й вимоги часу велику фігуру мовчання.

О. Смольницька (Київський літературно-меморіальний музей Максима Рильського) розглянула античну міфологію у психоаналізі Н. Зборовської через літературно-філософський та історичний дискурси. Зокрема, вона пояснила відмінності між полі- і монотеїзмом, трансцендентність християнського Бога, ірраціональне й суб'єктивне в християнстві, звернула увагу на образи Касандри й Кліменестри в драмах Лесі Українки, наголосила на подібності образів Кліменестри та леді Макбет. Про літературознавчий потенціал “Коду української літератури” Н. Зборовської говорила *А. Матющенко* (Інститут літератури). Зокрема, вона звернулася до розділу, присвяченого епосі українського соцреалізму середини ХХ ст., який Н. Зборовська розглядає як маргінальну імітацію батьківського коду мужності. Поділяючи загалом висновки дослідниці, *А. Матющенко* у своєму

виступи зосередилася на аналізі психобіографії О. Довженка й зокрема трансформації батьківсько-материнського коду в його творчості 1920 – 1940-х років. За її твердженням, упродовж цього періоду можна розглядати декілька різних художньо-психологічних оприявлень батьківсько-материнського коду в творчості Довженка, насамперед через колізії Батько–Син, на якій будувалися його кіноповісті “Земля”, “Іван”, “Щорс”, “Повість полум’яних літ”.

Т. Головань (Інститут літератури) зауважив, що картина становлення психоаналізу буде неповною без досліджень В. Франкла, засновника екзистенціального аналізу й техніки йоготерапії, адже у екзистенціальному аналізі відбувся збіг проблематики психоаналізу й філософії (філософської етики). Праці Франкла, переконує літературознавець, – це вершина, логічна межа психоаналізу, якої він дійшов і яка дає змогу ретроспективно й водночас цілісно поглянути на його динаміку, становлення. Крім того, він нагадав тезу Н. Зборовської те, що найістотніше для дослідника – методологія, а це, своєю чергою, живий процес і постійний пошук, тож неминучими є суперечності, темні місця й розриви, на яких треба зосередитися і щоразу їх долати.

Екскурс у сучасні дослідження травми як психосоціального явища й водночас культурного феномену зробив у своїй доповіді *В. Василенко* (Інститут літератури). Водночас, звертаючись до малої прози І. Костецького та Ю. Косача, він розглянув прийом “потому свідомості”. Однією з визначальних у малій прозі Костецького й Косача, зауважив дослідник, є спроба пояснити і прояснити травматичну свідомість, уражену війною, та наголосити на проблемі Іншого, через внутрішній зв’язок із яким вибудовується оповідь про травму. У своїх творах Костецький і Косач унаочнюють образ Іншого як Свого або Чужинця, зустріч із яким має як травматичний, так і терапевтичний сенс. Стратегічною в прозі обох авторів є настанова, скерована на відмову від однозначного розуміння феномену війни та заглиблення в підсвідоме людини зі зброєю. Ця тенденція сприяє вивіщенню позитивних якостей людини, уникненню одноплосщинності, заідеологізованості, політизації травми.

Розглядаючи книжку Н.Зборовської “Феміністичні роздуми: На карнавалі мертвих поцілунків” *К. Девдера* (Інститут літератури) висловила міркування про літературознавство як “спосіб життя”. На її думку, ототожнення понять літературознавства й життя можливо, якщо, по-перше, дослідник не лише вдало користується обраною методологією, а й не боїться говорити про власне Я, залучати особисті досвіди для аналізу текстів – зокрема, це допомагає створенню виразних портретів письменників-сучасників. По-друге, коли об’єктом дослідження стає насамперед сучасна література, це сприяє розгортанню діалогу. Перспективним *К. Девдера* вважає продовження “феміністичних роздумів” із залученням сучасного контексту, зокрема дослідження “жіночого письма”, своєрідності фемінного світогляду в поезії лауреатки “Гранослова” Оксани Скоц. Дослідниця наукової і творчої спадщини Н. Зборовської *С. Коровченко* звернула увагу на метафізичний аспект літературознавчих пошуків і творчого методу вченої, зокрема у книжках “Код української літератури” та “Українська Реконкіста”. Крім того, вона зупинилася на ідеї “метафізичної жінки”, призначення якої “шукати істину”, протиставляючи метафізичне соціальному, та понятті “духовного материнства”, перейнятого, на її думку, Н. Зборовською від М. Рудницької. Водночас дослідниця простежила відхід Н. Зборовської від гендерних досліджень на прикладі книжки “Пришестя вічності” з есеєм про С. Павличко (видання згодом було знищено, а перевидання з’явилося без згаданого есею).

Із доповідями також виступили *К. Годік* (Інститут літератури), яка запропонувала свій погляд на “Гімн демократичної молоді” Сергія Жадана, та *Г. Протасова* (Національний університет “Києво-Могилянська академія”), що простежила моральні парадокси ХХ ст., аналізуючи твори В. Винниченка, Б. Антоненка-Давидовича, М. Хвильового.

Доповідачі та запрошені висловили пропозицію, що семінар пам’яті Ніли Зборовської у перспективі має потребу перерости в регулярні щорічні дослідницькі семінари імені Ніли Зборовської, призначені для молодих дослідників, зацікавлених дослідженням української літератури ХХ ст., питаннями психоаналізу, фемінізму, гендерної критики. Є всі підстави сподіватися, що цю пропозицію буде реалізовано.

Вадим Василенко

м. Київ

Отримано 3 жовтня 2018 р.

